

ANARŞİZM

Peter KROPOTKIN
(ÇEV. Ufuk ÖZCAN)

Özet: Anarşizm, devletsiz bir topluma yönelik bir teori ve yaşam ilkesine verilen addır. Bu çalışma, Ansiklopedi Britannica'nın baskılarında yer alan Peter Kropotkin'in anarşizm üzerine yazdığı orijinal bir makalenin çevirisidir. Bu çalışmada Peter Kropotkin'in anarşizm üzerine düşünceleri aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peter Kropotkin, Anarşizm, Anarşist, Devlet.

ANARCHISM

Peter KROPOTKIN
(TR. Ufuk ÖZCAN)

Abstract: Anarchism is the name given to a theory and principle of life oriented towards a stateless society. This study is a translation of an original article by Peter Kropotkin on anarchism that appears in the editions of Encyclopedia Britannica. In this study, Peter Kropotkin's thoughts on anarchism will be conveyed.

Keywords: Peter Kropotkin, Anarchism, Anarchist, State.

ANARŞİZM*

Peter Kropotkin
Çev. Ufuk Özcan

Anarşizm, devletsiz bir topluma yönelen bir yaşam teorisi ve ilkesine verilen isimdir. Böyle bir toplumda uyumlu bir düzen, yasaya boyun eğerek, otoriteye itaat ederek değil, üretim ve tüketim amacının yanı sıra uygar bir insanın istek ve ihtiyaçlarının sonsuz çeşitliliğinin tatmini için özgürce bir araya gelmiş, ülke çapında ve çeşitli mesleki gruplar arasında yapılan özgür sözleşmeler yoluyla elde edilecektir. Bu çizgiler içinde gelişmiş bir toplumda, insanın bütün etkinlik alanlarını kuşatmaya başlayan gönüllü birlikler, devletin tüm fonksiyonlarının yerini almak üzere büyük bir yaygınlık ve nüfuz kazanacaklardır.

Bunlar örülmüş bir ağı andıracaktır: Çeşitli büyüklüklerde yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası boyutlarda -geçici veya az çok kalıcı grup ve federasyonların sonsuz bir çeşitliliğini oluşturacaklardır. Bunlar mümkün bütün amaçlar için bir araya gelebileceklerdir: üretim, tüketim ve değişim, haberleşme, sağlık, eğitim, mütüel (karşılıklı) korunma, bölge savunması ve dahası. Diğer yandan sürekli artan sayıda bilimsel, sanatsal, edebi ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması için çalışacaklardır. Böyle bir toplum değişmez olan hiçbir şeyi temsil etmeyecektir. Aksine, -organik yaşamda büyük ölçüde görüldüğü gibi çoklu (pluralist) güçler ve etkiler arasında sürekli değişen denge düzenleme ve yeniden düzenlemelerinin ürünü uyum olacaktır ve bu düzenlemeyi sağlamak, hiçbir güç devletin özel koruması altında olmayacağı için daha kolay olacaktır.

Toplum bu ilkeler üzerinde örgütlendiğinde, insan ne kendi güçlerinin özgür kullanımı yerine devletçe sürdürülen kapitalist tekelin üretici işine sıkıştırılacak, ne de taleplerinin gerçekleştirilmesi ceza korkusuyla veya bireyleri hem inisiyatif çöküntüsüne, hem de aklın köleliğine götüren metafizik varlıklara itaatle sınırlandırılacaktır.

İnsan, kendisiyle çevresinin etik normları arasındaki özgür etkileşiminin kaçınılmaz bir ürünü olan bireysel tercihleriyle eylemlerine yön verecektir. Böylece

* *Our Generation* adlı dergide (Vol. 20, No. 2, Spring 1989) yayımlanmış bu yazı, yetmiş beş yılı aşkın bir süredir *Encyclopædia Britannica*'nın baskılarında görülen anarşizm üzerine özgün bir makaledir.

bireyin hiçbir tekeli sömürüyle ve aklın kleletirilmesiyle engellenmeksizin tüm yeteneklerinin ve zihinsel, sanatsal, ahlaki potansiyellerinin tam olarak gelişmesini elde etme olanağı doğacaktır. Bu durumda, ne modern kapitalizmin bireyciliğiyle, ne de *Halk Devleti* (Volkstaat) diye anılan Devlet Sosyalizmi ile mümkün olmayan tam bireysellemeye ulaşmak mümkün olabilecektir.

Anarist yazarlar kendi düşüncelerinin önsel (a priori) bir metod üzerinde inşa edilen, yalnızca önkabuller ve fantaziler şeklinde ortaya çıkan bir topya olmadığını bilirler. Buna karşılık bütün anaristler Devlet Sosyalizminin -birtakım reformlarla geçici bir itibar kazanabilse de aslında sadece mevcut eğilimlerin bir czmlenmesinden tredildiğini iddia ederler.

nsan hayatı için gerekli olan şeylerin üretimini aılacak lde basitletiren modern tekniğin ilerlemeleri, bağımsızlık ruhunun gelişmesi, bütün çalışma alanlarında zgr inisiyatifin ve zgr kavrayıın hızla yaygınlaşması hükümet-sizlik eğilimlerini gittikçe gclendirmektedir.

Anaristler ve Devlet

Ekonomik kavramlara gelince, sol kanadı teşkil eden tüm sosyalistlerle aynı ekonomik kavramları paylaşan anaristler toprak üzerindeki egemen özel mülkiyet sisteminin ve kr dürtüsüyle yapılan kapitalist üretim adalet ve eşitlik ilkelerine aykırı biçimde işleyen bir tekel olduğunu iddia ederler. Topraktaki zel mülkiyet ve kr amacıyla yapılan kapitalist üretim modern tekniğin herkesin hizmetine sunulmasının olduğu kadar genel refahın üretilmesinin de ana engelleridir.

Anaristler cret sisteminin ve kapitalist üretim ilerlemeye bir engel oluşturduğunu düşünürler. Fakat aynı zamanda devletin, toprakları kendi tekellerine alan bir avuç insana ve yıllık birikmiş üretim fazlasının oldukça orantısız büyük bir bölümünü kendilerine ayıran kapitalistlere izin vermek için esas alet olmaya devam ettiğine de dikkat ekerler. Dolayısıyla da toprağın gelişmesine ve kapitalizme karşı aralıksız mücadele verirken, aynı enerjiyle bu sistemin temel dayanağı olan devletle de savaırlar. Fakat devletin u ya da bu özel biçimine değil, -ister monari olsun, isterse halk oylaması yoluyla yönetilen bir cumhuriyet olsun bütün görünüm ve varlığı ile devlete savaş açarlar.

Yönetici azınlıkların lehine egemenlik kurmanın aracı olarak devlet örgütlenmesi antik çağda olduğu gibi modern çağda da vardı: Makedonya İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, modern Avrupa devletleri, daima otonom şehirlerin yıkıntuları üzerinde yükseldiler. Anaristler bu yüzden ekonomik hayatın bütün temel kaynaklarının -madenler, toprak, demiryolları, bankacılık, sigorta vs.; aynı zamanda endüstrinin bütün temel branlarının yönetiminin ve halen elinde topladığı bütün toplumsal fonksiyonların (eğitim, devlet destekli din, ülke savunması vs.) devlete teslim edilmesinin yeni bir tiranlık makinası yaratmak olduğunu savunurlar. Devlet kapitalizmi sadece bürokrasinin ve kapitalizmin gücünü

daha da artıracaktır. Oysa gerçek ilerleme, ülke boyutunda ve fonksiyonel olarak desantralizasyon girişiminde; mahalli ruhun uyanmasında, kişisel inisiyatifin gelişmesinde ve merkezden çevreye yayılan bugünkü hiyerarşik toplum yerine, basitten karmaşığa özgür federasyonların yaratılmasında yatmaktadır.

Çoğu sosyalistlerle benzer biçimde, anarşistler -doğadaki evrim gibi- toplumun yavaş evriminin, devrim diye adlandırılan hızlanmış evrim döneminden doğduğunu kabul ederler ve devrimler çağının henüz kapanmadığını düşünürler. Hızlı değişim dönemlerini yavaş evrim dönemleri takip edecektir ve bu dönemlerden faydalanılmalıdır -devlet gücünün artırılması ve genişletilmesi için değil, yerel üretici ve tüketicilerin her kasaba ya da komündeki organizasyonu ve ayrıca bu grupların bölgesel ve nihayetinde de uluslararası federasyonları yoluyla bu gücün azaltılması için bu dönemlerden faydalanılmalıdır.

Bu ilkelerden dolayı anarşistler devlet organizasyonuna taraf olmayı ve ona taze kan şırınga ederek onu ayakta tutmayı reddederler. Onlar parlamentoda politik partiler oluşturmaya, temsilci-vekil göndermeye ve işçileri buna davet etmeye yanaşmazlar. Buna uygun olarak, 1864'te I. Uluslararası İşçiler Birliği'nin kuruluşundan bu yana doğrudan doğruya işçi örgütleri arasında düşüncelerini yaymaya çabaladılar ve bu örgütleri kapitalizme karşı doğrudan bir mücadele vererek parlamenter yaşamaya güvenmemeye ikna ettiler.

Anarşizmin Tarihsel Gelişimi

İnsanda daima varolan dinamik ifade eğilimi sonucunda, egemen hiyerarşik eğilim ve kavrama karşıt olarak, toplum kavramı kabaca da olsa tarif edilmiştir: tarihin çeşitli dönemlerinde bazen biri bazen öteki baskın çıkmıştır. İktidar peşindeki azınlıkların ve işgalcilerin haksızlıklarına direnen kitleler sayesinde klanın, köy komünitesinin, loncaların ve Ortaçağ özgür kentinin evrimini, bu egemen-olmayan toplum eğilimine ve kavramına borçluyuz.

Aynı eğilim orta çağın büyük dinsel hareketlerinde, özellikle de ilk reform önderlerinde büyük bir enerji ve atılımla ortaya çıktı. Aynı zamanda skolastik-olmayan ve popüler kaynağı nedeniyle din bilginleri arasında daha az sempati toplamış olsa da, Lao-tse'nin zamanından beri bazı düşünürlerin yazılarında apaçık ifadesini buldu.

Geschichte des Sozialismus und Kommunismus (Sosyalizm ve Komünizmin Tarihi) adlı eserinde George Adler'in göstermiş olduğu gibi, Krene Okulu'nun kurucularından biri olan Aristippus (M.Ö. 430) daha o çağda, bilgelerin özgürlüklerini devlete teslim etmemeleri gerektiğini savunuyor ve Sokrates'in bir sorusuna cevap olarak, ne egemen sınıfa ne de yönetici sınıfa mensup biri olmayı arzulamadığını söylüyordu. Bununla birlikte böyle bir davranışı kitlelerin hayatına Epiküryenizmin empoze etmiş olduğu anlaşılıyor.

Antik Yunan'da anarşist felsefenin en büyük temsilcisi, Stoacı felsefenin kurucusu, Platon'un devlet ütopyasına "hükümsüz, özgür bir komünite" görüşüyle

karşı çıkan Giritli Zenon (M.Ö. 342-267 veya 270) idi. Zenon, devletin mutlak gücünü, hayata müdahalesini ve her şeyi sistemli biçimde disiplin ve denetim altına almasını reddediyor ve bireyin ahlaki yasasının egemenliğini ilan ediyordu. Şu kadarını söyleyelim ki, çoğu canlı için zorunlu olan kendini koruma içgüdüğü insanı benlikçiliğe (egotizm) yöneltirken, diğer yandan doğa başka bir içgüdüyle -toplumsallaşma içgüdüyle insanı donatarak dengeleyici, düzeltici bir etki sağlıyordu.

Ne zaman ki insanlar doğal içgüdülerine makul ölçülerde uyum sağlayabilecekler, o zaman, sınırların ve tutsaklığın ötesinde bir araya gelip evreni yeni baştan kuracaklardır. Polise ve mahkemeye ihtiyaç duymayacaklar, tapınakları ve devlete kölelik borçları olmayacak, para kullanmayacaklar, alışverişin yerini serbest hediyeleşme alacak.

Ne yazık ki Zenon'un yazıları bize ulaşmadı; bu düşünceleri sadece parçalar halindeki alıntılar yoluyla biliyoruz. Bununla birlikte gerçek şu ki, Zenon'un üslubu modern üsluba benzemektedir. Bu üslup onun, savunucusu olduğu "insan doğasının eğilimi" ni ne kadar başarılı bir şekilde ortaya koyduğunu göstermektedir.

Ortaçağda devlet üzerine benzer görüşlere ünlü Alba piskoposu Marco Girolamo Vida'nın ilk diyalogu *Cumhuriyetin Onuru*'nda rastlıyoruz.¹ Fakat bu düşünceler Ortaçağda, özellikle ilk Hıristiyan hareketlerde uyanır; IX. yüzyılda Ermenistan'da ve ilk Hussite'lerin (özellikle Chojechi'nin), ilk Anabaptistlerin (özellikle Johannes Denk'in²) aynı özgürlükçü idealleri şiddetli bir biçimde vurguladıkları vaazlarında belirir. Ancak elbette onlar savladıkları fikirleri özellikle ahlaki boyutta vurgulayarak güçlü bir şekilde ifade ediyorlardı.

Rabelais ve Fénelon da ütopyalarında benzer düşünceler üzerinde durdular. XVIII. yüzyılda Fransız Ansiklopedistleri arasında da bu düşünceler geçerliydi. Hatta Rousseau'nun yazılarından, Diderot'nun *Bougainville Seyahati*'nin Giriş'inden³ ve başka bazı yazılardan çıkartılması muhtemel olan sonuçlarla örtüşüyordu. Bununla birlikte büyük ihtimalle Roma Katolik Kilisesinin çok sert sansürü nedeniyle böyle düşünceler bir süre gelişemedi.

Büyük Fransız Devrimi sırasında bu düşünceler yeniden ifade buluyordu. Jakobenler hükümetin nüfuzu altındaki her şeyi merkezileştirmek için ellerinden geleni yaparlarken, yakın zamanlarda yayımlanan belgelerden anlaşıldığına göre halk kitleleri belediyelerinde ve "otonom bölgeler" de oldukça yapıcı bir çalışma içinde bulunuyorlardı. Bu insanlar yargıçların seçimi, ordunun erzak ve donatımının örgütlenmesi, büyük şehirlerde işsizler için çalışılması, vakıfların yönetimi vb. işleri bizzat kendi üstlerine aldılar. Hatta Ulusal Meclis dışında özel

¹ *De dignitate republicae*, Ferd. Cavilli, Mem. Dell'istituto Veneto, xii; E. Nys, *Researches in the History of Economics* içinde.

² Karş. Ludwig Keller, *Ein Apostel der Wiedertäufer* [Bir Anabaptist Havari].

³ *Introduction Supplément au voyage de Bougainville*.

bir kurul aracılığıyla Fransa'daki 36.000 komün arasında dolaysız bir iletişim ağı kurmayı bile denediler.⁴

*Politik Adalete Dair İncelemeler*⁵ adını taşıyan olağanüstü eserinde geliştirdiği düşüncelere bu akımın adını atfetmiş olmasa da, anarşizmin politik ve ekonomik kavramlarını ilk kez formüle eden kişi William Godwin'dir.

Godwin yasaların, atalarımızın bilgeliklerinin ürünü olmadığını savunuyordu: Yasalar onların tutkularının, ürkekliklerinin, kıskançlıklarının ve hırslarının ürünüydü. Onların önerdikleri tedavi, iyileştireceklerini iddia ettikleri kötülüklerden daha beterd. Gerçek adalet bütün yasaların ve mahkemelerin ortadan kaldırılması ve yürütülen mücadele içinde karar inisiyatifinin bu iş için seçilmiş makul insanlara bırakılması koşuluyla yavaş yavaş gelişecekti.

Devlet konusuna gelince, Godwin açıkça onun ortadan kaldırılması gerektiğini ifade eder. Bir toplumun hükümet olmadan kusursuz bir biçimde varolabileceğini düşünür: ancak bir koşulla ki, komüniteler küçük ve tamamen otonom olmak zorundadır. Mülkiyetten bahsederken de "insanın yararına katkı sunabilecek her şeye herkesin hak sahibi olmasının sadece adaletle düzenlenmesi gerektiğini ifade etti. Mülkiyet konusu şu temel adalet ilkesine uygun olarak düzenlenmeliydi: "Herkesten yeteneği nispetinde, herkese ihtiyacına göre..." Godwin'in ulaştığı sonuç komünizmdi. Bununla beraber Godwin bu görüşlerini savunmayı sürdürme cesaretini gösterememiştir. Kitabının mülkiyet üzerine olan bölümünü sonradan bütünüyle yeniden kaleme almış ve *Politik Adalet*'in ikinci baskısında⁶ komünist görüşlerini sulandırıp yumuşatmıştır.

Proudhon Anarşiyi Tanımlıyor

Devletsiz ve hükümeteşiz bir topluma atfen "anarşi" deyimini (1840'ta *Mülkiyet Nedir?* adlı ilk eserinde) ilk defa kullanan kişi Proudhon'dur. "Anarşistler" deyimini Fransız Devrimi sırasında, sadece XVI. Louise'nin devrilmesi ve bir dizi ekonomik önlemin alınmasıyla (pratik olarak gerçekleştirilmesine başlanan bu ekonomik önlemler şunlardı: Feodal hak ve yetkilerin tümüyle kaldırılması, 1669'dan beri halka ait gaspedilmiş toprakların köy komünitelerine geri verilmesi, toprak mülkiyetinin yüz yirmi dönümle sınırlanması, gelir vergisinin yeniden tayin edilmesi, ekonomik mübadelenin kıymetlendirme temelinde ulusal çapta örgütlenmesi vs.) devrimin asıl hedefinin başarıya ulaştığını kabul etmeyen devrimciler için Jirondenler tarafından yaygın biçimde kullanılmıştı.

Fransız Devrimi'nden yaklaşık kırk yıl sonra Proudhon hükümeteşiz bir toplumu savunuyor ve bu toplumu tanımlamak üzere anarşi deyimini kullanıyor-

⁴ Karş. Sigismond Lacroix, *Actes de la commune de Paris* [Paris Komünü Olayları], 1900.

⁵ William Godwin, *An Enquiry Concerning Political Justice*, vol. I-II, London, 1793.

⁶ 8 cilt, 1796.

du. Bilindiği üzere Proudhon insanlığın içine itileceği komünist manastır ya da barakaları ifade eden komünizmin bütün tasarılarına karşı çıktığı kadar Louis Blanc ve kolektivistlerce savunulan devletin ya da devlet-destekli sosyalizmin tasarılarına da karşı çıkıyordu.

Mülkiyet üzerine olan ilk eserinde mülkiyetin hırsızlık olduğunu ilan ettiğinde, aslında sadece Roma hukukunda bulunan “kullanma ve suistimal hakkı” anlamında mülkiyeti kastediyordu. Öte yandan sınırlı bir anlamda sahipliği⁷ savunuyor ve bu sahiplik biçiminin devletin saldırıları karşısında bireyin tek ve en iyi koruyucusu olduğunu düşünüyordu.

Ayrıca toprakların, madenlerin, fabrikaların, meskenlerin vb. kamulaştırılmasını şiddetle reddediyordu. Aksine, emekçilere faizsiz kredi vermek yoluyla aynı eşitlikçi toplum hedefine varılacağını öne sürüyordu. Bu faizsiz sermaye verme işini üzerine alması için ulusal bir banka projesi öneriyordu. Bu banka projesi üretim amacıyla bir araya gelip sözleşmeler düzenleyen ve ürünlerini “maliyet-değeri üzerinden” mübadele etmeye razı olan bütün emekçilerin “karşılıklı güveni” temeli üzerinde kurulmalıydı. Banka bir çeşit mübadele odağı işlevini görecekti ve malların mübadelesi para ile değil, iş çekleriyle yürütülecekti.

Proudhon’un “mütüalizm”⁸ olarak tanımladığı böyle bir sistemde her türlü hizmetin mübadelesi kesinlikle “eşdeğerde” olacaktı. Ayrıca böyle bir banka ile faizsiz kredi verme olanağı doğacak, yüzde bir gibi ya da daha bile az faiz alınacaktı ve bu da yönetim giderleri için kullanılacaktı. Böylece bir ev satın almak isteyen herkesin ödünç para bulma imkanı doğuyordu. Hiç kimse rantiyelere evin kullanımı için hep artan miktarlarda yıllık kira ödemeye yanaşmayacaktı artık. Böylece kolaylıkla genel bir “toplumsal tasfiye” gerçekleştirilmiş olacaktı; üstelik sert bir kamulaştırmaya gerek görülmezsiz.. Aynı şey madenlere, demiryollarına, fabrikalara vb. uygulanacaktı.⁹

Bu tip bir toplumda devlet de gereksizleşecekti. Vatandaşlar arasındaki temel ilişkiler serbest anlaşmalar üzerine kurulacaktı; mal ve hizmetlerin üretimi ve mübadele işlemleri titizlikle hesap tutularak ve kaydedilerek düzenlenecekti. Anlaşmazlıklar hakem kararıyla çözümlenebilirdi.

Devletin ve hükümetin bütün mümkün biçimlerinin keskin bir eleştirisi ve bütün ekonomik sorunları derin bir biçimde kavrama yeteneği Proudhon’un bilinen en ayırt edici özelliğiydi. Bu arada belirtmek gerekir ki, Fransız mütü-

⁷ Bir tür zilyetlik (ç.n.)

⁸ Mütüalizm (mutualism): Proudhon tarafından emek-değer teorisi üzerine temellendirilmiş bir iktisadi yaklaşım. Bu iktisadi yaklaşım ekonomik mübadelede “karşılıklılık” esasına dayalıdır. Mütüalizmde amaç, para, faiz, sermaye, banka, tefeci gibi araçları ortadan kaldırmaktır. Kavram daha sonra sosyal dayanışmanın özel bir biçimini ifade edecek bir anlam genişliği kazanmıştır. (ç.n.)

⁹ Böylece bütün ekonomik mal ve araçlar üreticilerin doğrudan denetimine geçmiş olacaktı. (ç.n.)

lizminin ilk müjdecileri aslında İngiltere'de ortaya çıkmışlardır. Bunlar arasında başlıca şu isimleri görüyoruz: Henüz bir komünist olmadan önce mütüalist olan William Thompson ve onun takipçileri John Gray¹⁰ ve J.F. Bray.¹¹

Mütüalizmin ilk temsilcilerine ABD'de rastlıyoruz. 1798'de doğan ve Owen'ın "Yeni Uyum" projesine katılan Josiah Warren,¹² bu girişimin başlıca başarısızlık nedeni olarak, bireyselliğin ortadan kaldırılmış olmasını, inisiyatif ve sorumluluk ruhunun olmayışını gösterdi. Warren'a göre bu tür kusurlar otorite ve "toplum yararı" üzerine kurulan her projenin tabiatında vardı. Bu yüzden Warren tam bireysel özgürlüğü vurgulayarak savundu.

1827'de Cinninati'de ismi "Adalet Mağazası" olan küçük bir taşra mağazası açıldı. Fakat halk tarafından "Zaman Mağazası" diye adlandırılıyordu, çünkü burada mübadeleye sokulan her çeşit ürün piyasa değeri esasına uygun olarak parayla değil, "zaman" kriterine göre işleme giriyordu.

Warren'ın mağazasının ve daha sonra New York yakınlarında kurduğu (ve 1865'te hala varlığını sürdüren) "Adalet Köyü"nü ana parolası şuydu: "Fiyatın sınırı maliyettir" ve sonuç olarak "burada kâr ya da faize yer yoktur!" Keith'in 1855'de Boston'da kurulan "Adalet Evi" de mütüalist pratiğin ilginç bir örneği olarak dikkate değer.

Proudhon'un ekonomik konulardaki, özellikle de mütüel bankacılık konusundaki düşüncelerinin ABD'de geniş bir taraftarlar topluluğunca benimsenmesine ve hatta pratik bir uygulama alanı bulmasına karşın, politik anarşist görüşleri Fransa'da pek az yankı buldu. Fransa'da egemen olan politik akımlar Lamennais'in ve Fouriercilerin Hıristiyan Sosyalizmi ile Louis Blanc'ın Devlet Sosyalizmi ve Saint-Simon'un takipçileriydi. Bununla birlikte Proudhon'un bu düşünceleri Almanya'da Moses Hess (1843) ve Karl Grün (1845) gibi anarşizm savunucusu Sol-Hegelciler arasında geçici bir destek gördü. Ayrıca İsviçreli işçiler arasında muhalefeti doğuran Wilhelm Weitling'in otoriter komünizmi 1840'larda ifadesini Wilhelm Marr'da buldu.

Öte yandan bireyci anarşizm Almanya'da en yetkin anlatımına Max Stirner'in (asıl adı Kaspar Schmidh) dikkate değer çalışmalarında ulaştı (*Der Einzige und Sein Eigentum* adlı kitabı ve *Rheinische Zeitung*'da yazdığı makaleler). Ancak John Henry Mackay tarafından öne çıkarılana kadar bu çalışmalar oldukça görmezlikten gelindi.

Stirner'in ilginç eserine yazdığı ustaca önsözde ("Anarşist Bireycilik: Max Stirner", 1904) V. Basch, Kant'tan Hegel'e kadar Alman felsefesinin gelişimini yorumlayarak, anti-Hegelci isyan patladığında Schelling'in "mutlak"ının ve Hegel'in "Geist"inin ortalığı sakinleştirmek üzere nasıl zorunlu olarak piyasaya sü-

¹⁰ *İnsan Mutluluğu Üzerine Bir Konferans*, 1825; *Toplumsal Sistem*, 1831.

¹¹ *İşçi Sınıfının Hataları ve İşçi Sınıfının Çaresi*, 1839.

¹² Karş. W. Bailie, *Josiah Warren: İlk Amerikan Anarşisti*, Boston, 1900.

rülüp teşvik edildiğini sergiledi. Bireyleri devlete ve insanları aptal yerine koyan Otoriter Komünizmin köleliğine karşı gerçek bir isyana davet eden, bireyin tüm toplumsal ve ahlaki bağlardan bütünüyle kurtuluşunu savunan Stirner de bu felsefi başkaldırı hareketine katılmıştı. Bireyin kurtuluşu: “ben”in eski saygınlığına kavuşturulması, bireyin üstünlüğü, bütünsel bir amoralizm (ahlak-dışıcılık) ve “egotistlerin birliği” bu isyanda yatıyordu.

Basch bu tür bir bireysel anarşizmin varacağı son noktayı gösterdi. Basch, bütün üstün uygarlıkların amacının, toplumun bütün üyelerinin normal bir yoldan gelişmesine olanak tanımamak olduğunu, -halkın büyük çoğunluğunun daha iyi yaşaması ve mutluluğu pahasına bile olsa “tam olarak gelişmek” için bazı seçkin bireylere şans tanımak gerektiğini öne sürüyordu. Böylece bütün “üstün” azınlıklar tarafından savunulan ve aslında bu bireycilerin adına savaştıklarını söyledikleri ve fakat kendi tarihlerini borçlu oldukları tam da bu devlet ve diğerlerine bağlı olan çok sıradan ve yaygın bir bireyciliğe yeşil ışık yakılıyordu.

Bireysel anarşistlerin katıksız bireycilikleri, sonunda onları kendi çıkış noktalarının inkarına götürmektedir. Çünkü tahakkümün ve “zarif aristokrasilerin” kitleler üzerinde baskı uyguladığı koşullarda gerçekten tam bir gelişmenin birey için olanaksızlığı çok açıktır. Bireysel gelişim tek yanlı olarak kalacaktır. Her bireyin tam olarak gelişiminin savunusu şüphesiz doğru ve yararlı olmakla birlikte, yalnızca sanatsal ve edebi çevrelerde yankı bulur.

Uluslararası İşçi Birliği'nde Anarşizm

Haziran 1848'de Paris işçilerinin ayaklanmasının bastırılması ve Cumhuriyet'in düşüşünden sonra, bilindiği gibi bütün sosyalist gruplar içinde genel bir kriz havası doğdu. Bu karşı-devrimci saldırı döneminde, tam yirmi yıldır varlığını sürdüren bütün sosyalist basın susturuldu. Buna rağmen anarşist düşünceler Bellegarrique'in ve özellikle de Joseph Dejacque'in yazılarında biraz ilerleme kaydetmeye başladı. Ancak 1864'ten sonra tüm mütualistler ve bir kısım Fransız işçi Robert Owen'in İngiliz taraftarlarıyla birlikte Londra'da toplanıp Uluslararası İşçi Birliği'ni kurdukları zaman sosyalist hareket yeniden canlandı. Bu örgüt çok hızlı gelişti ve politik parlamenter fesada bulaşmaksızın kapitalizme karşı doğrudan ekonomik mücadele politikasını benimsedi. Bu politika 1871'e dek izlendi. Bununla birlikte Fransız-Alman savaşından sonra Komün ayaklanmasından sonra Enternasyonal örgüt Fransa'da yasaklandığı zaman, yeniden teşekkül edilen imparatorluk parlamentosunun seçimlerine katılmak üzere yalnızca erkeklere tanınan oy hakkını kabul eden Alman işçileri Enternasyonal'in taktiklerini değiştirmek için ısrar ettiler ve politik bir Sosyal Demokrat parti kurmaya giriştiler.

Bu durum Enternasyonal içinde bölünmeye yol açtı. Anarşist Latin federasyonları, İspanya, İtalya, Belçika ve Jura (İsviçre) federasyonları Enternasyonal'in Marksist genel konseyinden tamamen koparak kendi aralarında federal bir bir-

lik oluşturdular. (Bu birlik içinde Fransa temsil edilemiyordu). Bu federasyonlar “modern anarşizm” olarak tanımlanan toplumsal hareketi geliştirdiler. “Federalist” ve “anti-otoriter” sıfatları bu federasyonlar tarafından birkaç kez kullanılmış olmasına rağmen sonraları “anarşist” sıfatı yaygın olarak benimsendi ve yeniden büyük bir başarıyla savunuldu.

Mikhail Bakunin, çok geçmeden bu Latin federasyonları içinde anarşizmin ilkelerinin geliştirilmesi için yazıları, broşürleri ve mektuplarıyla önde gelen bir şahsiyet haline geldi. Dinin bir ürünü olup, uygarlığın aşağı seviyesine ait olan, özgürlüğün olumsuzlanmasını temsil eden, genel refah adına yapmayı taahhüt ettiklerini bile berbat eden bir şey olduğunu ifade ettiği devletin tamamen ortadan kaldırılmasını istiyordu.

Bakunin’e göre devlet, tarihsel olarak kaçınılmaz bir kötülüktü. Fakat er ya da geç, onun kesin bir biçimde ortadan kaldırılması da aynı ölçüde kaçınılmaz olacaktı. Bakunin, genel oyun kullanılması sonucunda demokratik kurallara uygun olarak ortaya konulmuş olsa bile, her türlü anayasaya ve yasama yetkisine karşı çıkarak, her ulus, her bölge ve her komünün gerçek ve tam özerkliğini (komşu bölge, komün ya da federasyonlara dışsal bir tehdit olmadığı sürece) ve bireyin tam bağımsızlığını savunuyordu. Ve ekliyordu: “Yeryüzünde bütün insanlar özgür olmadığı sürece hiç kimse özgür olamayacaktır.” Özgür komünlerin birleşerek federasyonlaşması özgür “ulus”ları meydana getirecektir.

Ekonomik görüşlerine gelirse, Bakunin Enternasyonal’daki federalist yoldaşlarıyla (Cesar de Paepe, James Guillaume, Schwitzgubel) ortak olarak “kolektivist bir anarşizm” anlayışını geliştirdi. Fakat bu kolektivizm 1840’lı yıllarda Vidal ve Pecqueur’un veya onların modern sosyal-demokrat izleyicilerinin kolektivizm anlayışına hiç benzemiyordu. Çünkü anarşist kolektivist anlayışta bütün üretim gereklilikleri bizzat çalışma grupları ve özgür komünler aracılığıyla ortak olarak sahiplenilecektir. Ve emeğin bedelinin saptanma tarzı, her çalışma grubunun kendi özgül seçimleriyle karara bağlanacaktır. Bütün sosyalistlerin şu veya bu zamanda patlayacağı kehanetinde buldukları ve her nedense hep yakınlarında olduğunu hissettikleri toplumsal devrim, yaşantımıza yeni durum ve koşullar getirmenin araçlarını verecektir.

Anarşizm ve Şiddet

Uluslararası İşçi Birliği’nin Jura (İsviçre), İspanyol, İtalya federasyon ve sekisyonları, ayrıca Fransız, Alman ve Amerikan anarşist grupları, sonraki yıllarda anarşist düşünce ve propagandanın başlıca merkezleri durumundaydı. Hepsisi de parlamenter politikaya katılmaktan sakındılar ve işçi örgütleriyle sıkı irtibatlarını korudular. Bununla birlikte 1880’lerin ikinci yarısında ve 1890’ların başlarında grevlerde, ordu içindeki anti-militarist propagandada ve sekiz saatlik işgünü için genel grev düşüncesini yükselttikleri 1 Mayıs gösterilerinde anarşistlerin etkisi hissedilmeye başladığı zaman, onlara karşı özellikle Latin ülkelerinde (Barselona

kalesinde fiziksel işkenceyi içeren) ve Birleşik Devletler’de (1887’de dört Chica-go’lu anarşistin idamıyla sonuçlanan) şiddetli takibatlar uygulandı.

Bu zulümlere karşılık anarşistler, yukarıdan girilen daha çok idam uygulaması karşısında, aşağıdan yeni intikam eylemlerini takip eden şiddet eylemleriy-le misillemede bulundular. Bu, kamuoyunda anarşizmin özünde şiddet bulundu-ğu izlenimini yarattı; ancak bu görüş anarşizmin taraftarlarınca reddedildi. Aslında şiddetin, açık eylemlerine baskı yoluyla engel olunmadığında, bütün partiler tarafından orantılı bir şekilde kullanıldığını ve olağanüstü yasaların on-ları yasadışı ilan ettiğini savunuyorlardı.

Anarşizm gelişmeye devam etti: Kısmen Proudhoncu mütüalizm doğrultu-sunda, fakat en çok da Komünist Anarşizm olarak.. Üçüncü bir eğilim Lev Tols-toy’un özgün kişiliğinde ifadesini bulan Hıristiyan Anarşizmi idi. Ve son olarak bazı ünlü çağdaş yazarlar arasında başlayan ve edebi anarşizm olarak tanımla-nabilen dördüncü eğilimdi. Proudhon’un özellikle mütüel bankacılık konusunda Josiah Warren’ninkiy-le büyük benzerlik gösteren fikirleri Birleşik Devletler’de önemli bir taraftar toplulu-ğu buldu. Bunlar, başlıca yazarları Stephen Pearl Andrews, William Green ve (1850’de yazmaya başlayan, *Doğal Yasa* adlı tamamlan-mamış bir eseri bulunan) Lysander Spooner olan gerçek bir ekol yaratıldılar.

Benjamin R. Tucker, Birleşik Devletler’deki bireyci anarşistler arasında önem-li bir yer işgal ediyordu. Gazetesi *Liberty* 1881’de yayına başlamıştı ve burada savunulan görüşler Proudhon’un ve Herbert Spencer’in düşüncelerinin bir kombi-nasyonuydu. Anarşistlerin benlikçi (*egotist*) olduğu iddiasından yola çıkarsak, kesin bir ifadeyle, birkaç kişinin gizli birliği olan her bireyler topluluğunun veya Birleşik Devletler Kongresi’nin bunu yapabilecek güçte olduğu müddetçe, bütün insanlar üzerinde baskı kurmaya hakkı vardır; yasanın da herkes için eşit özgür-lük ve mutlak eşitlik ilkesine dayanması gerekir ve “herkes kendi işine baksın” sözü anarşizmin biricik yasasıdır.

Tucker, bu ilkelerin eksiksiz olarak ve genel bir uygulamasının yararlı olacağını, tehlike yaratmayacağını, çünkü her bireyin iktidarının bütün diğer insanların eşit haklarının kullanılmasyla sınırlanmış olacağını kanıtlamaya çalışmaktadır. Ayır-ca, (Spencer’in yolunu izleyerek) birisinin hakkına tecavüz ile bu tecavüze direniş arasında, yani tahakküm ile savunma arasında varolan farklılığı gösterdi: bir kişi-nin bir başkası üzerinde, herkesin bir kişi veya bir kişinin herkes üzerinde bir hak-sızlığının olup olmadığı, ancak haksızlığa karşı direnme zorunlu ve savunulabilir olduğu sürece belirlenebilir ve yapılan haksızlık aynı şekilde mahkum edilebilir.

Bir öz-savunma durumunda hem vatandaş, hem de bir topluluk -ölüm ce-zası da dahil her tür şiddete başvurma hakkına sahiptir. Bir sözleşmeyi koruma yükümlülüğü için de şiddet mazur gösterilir. Tucker böylece Spencer’in yolunu izliyor ve onun gibi, devletin bütün fonksiyonlarını “savunma” başlığı altında yeniden kurmanın yolunu açıyordu. Onun bugünkü devlet eleştirisi oldukça ince dokulu bir araştırmadır ve bireysel haklar savunusu oldukça güçlüdür. Eko-nomik görüşlerinde ise Tucker Proudhon’u izler.

Bununla birlikte Amerikan Proudhoncularının bireyci anarşizmi işçi kitleleri arasında az sempati topladı. Bunu açıkça ifade edenler, (ki en başta entelektüellerdir) bu kadar çok övülen “bireyselleşmenin” bireysel çabalarla elde edilemeyeceğini; bu durumda ya anarşist safların terk edilip liberal bireyciliğe ya da klasik ekonomistlere savrulduğunu veya Epiküryen amoralizmin bir türüne ya da Stirner ve Nietzsche'ninkine benzer bir üst-insan teorisine ulaşıldığını çabucak kavradılar.

Anarşist işçilerin en büyük bölümü, Uluslararası İşçi Birliği'nin anarşist kolektivizminden tedricen geliştirilmiş olan anarşist-komünist düşünceleri tercih ettiler. Bu eğilime sahip olanlar -anarşizmin yalnızca bilinen en iyi yorumcularını sayarsak şunlardı: Fransa'da Elisée Reclus, Jean Grave, Sebastian Faure, Emile Pouget; İtalya'da Errico Malatesta ve Covelli; İspanya'da R. Mell, A. Lorenzo ve çok sayıda mükemmel manifestonun çoğu meçhul yazarları; Almanlar arasında Johann Most; Birleşik Devletler'de August Spies, Albert Parsons ve onların izleyicileri; ve dahası Hollanda'da vasat bir pozisyona sahip Domela Nieuwenhuis. 1880'den beri yayınlanan en önemli anarşist gazeteler de bu eğilimi benimsiyordu, ancak bu eğilimdeki anarşistlerin birkaçı Avrupa'da çok seçkin bir yere sahip bulunan “sözde-Sendikalist hareket”^{e13} katıldılar.

Bilimsel Anarşist Komünizm

Anarşist-Komünist yönelime sahip biri olarak Peter Kropotkin yıllar boyunca aşağıdaki düşünceleri geliştirmek için çaba harcadı: modern doğa bilimleri felsefesi ile Anarşizm arasındaki derin ve mantıksal bağlantıyı göstermek; toplumda açıkça görülebilen ve onun daha ileriye evrimini müjdeleyen eğilimlerin incelenmesiyle Anarşizmi bilimsel bir temel üzerine yerleştirmek ve anarşist ahlakın temelini geliştirmek. Anarşizmin özüne gelince, -en azından kısmen komünizmin, önde gelen komünlerde, kolektivizmden daha çok varolma şansına sahip olduğunu ve özgür (yani anarşist) komünizmin, uygar toplumlarda varolma şansı kabul edilen komünizmin tek biçimi olduğunu kanıtlamak Kropotkin'in amacıydı. Komünizm ve anarşizm bu nedenle birbirini tamamlayan iki ayrı evrim terimidir, birinin diğerine tercüme edilmesi olanaklı ve kabul edilebilirdir.

Bundan başka Kropotkin, devrimci bir süreç sırasında, büyük bir şehrin -elbette şehir sakinlerinin bu düşünceye rıza göstermeleri durumunda- özgür Komünizm çizgileri üzerinde nasıl örgütlenebileceğini göstermeye çalıştı. Bu şehir yarım gün veya beş saat çalışma karşılığında, şu anda yalnızca orta sınıfların sahip olabildiği konforu bir ölçüde karşılamak üzere her şehir sakinine barınak, yiyecek ve giyecek garanti edecekti; ve lüks olarak kabul edilebilecek her şey, eğer

¹³ Kapitalizmle doğrudan mücadeleye bağlı, politik olmayan işçi hareketine Fransızcada verilen isim.

bireyler mümkün bütün amaçları -eğitsel, edebi, bilimsel, sanatsal veya sportif yerine getirmeye çalışan her türden özgür birliklere günün diğer yarısında işti-
rak ederlerse, herkes tarafından elde edilebilecektir.

Bu iddialardan ilkinin kanıtlanmak için, her ikisi de kafa emeğiyle birleşerek varolan tarım ve endüstriyel çalışmanın olanaklarını çözümledi. İnsan evriminin temel faktörlerini aydınlatmak için, karşılıklı yardımın/dayanışmanın halka ait yaratıcı dolaylılarıyla tarihte oynadığı rolü ve devletin rolünü çözümledi.

Kendisini bir anarşist olarak adlandırmaksızın Tolstoy, XV. ve XVI. yüzyılların yaygın dinsel hareketlerindeki selefleri Chojecki, Denk ve diğerleri gibi, İsa'nın öğretilerinin genel ruhundan ve aklın zorunlu buyruklarından kendi sonuçlarını çıkararak devlet ve mülkiyet hakları konusunda anarşist bir tavır takındı. Yete-
neğinin olanca gücüyle kilisenin, devletin ve yasaların, özellikle mülkiyet yasala-
rının güçlü bir eleştirisini yaptı: Özellikle *İçinizdeki Tanrının Krallığı* adlı eserinde.

Devleti, kaba güçle desteklenen, şeytani kişilerin tahakkümü olarak tanımladı. Soyguncuların iyi organize olmuş bir hükümetten daha az tehlikeli olduğunu söyledi. Kilise, devlet ve mülkiyetin mevcut dağılımı sayesinde insanlara sunulan yararlarla ilişkin yaygın önyargıların keskin bir eleştirisini yaptı; İsa'nın öğretilerinden, karşı koymama kuralını ve bütün savaşların mutlak kınanması sonucunu çıkardı. Bununla birlikte onun dinsel argümanları, bugünkü kötülüklerin tarafsız bir gözleminden ödünç aldığı argümanlarla o kadar iyi birleştirilmiştir ki, çalışmalarının anarşist kısımları dindar olsun veya olmasın okuyucuya benzer şekilde cazip görünmektedir.

Bir yandan anarşist düşüncelerin modern edebiyat içindeki nüfuzunu, diğer yandan en iyi çağdaş yazarların özgürlükçü düşüncelerinin anarşizmin gelişmesini sağlayan etkisini kısa bir taslak halinde burada sunmak mümkün olmayacaktır. Anarşizmin çağımızın bütün entelektüel hareketiyle nasıl yakından bağlantılı olduğunu anlamak için, anarşist düşünceleri ifade eden yüzlerce çağdaş yazarın eserlerinden reproduksiyonları ihtiva eden *La Revolte* (Paris, 1887-1894) gazetesinin 10 cildi bulan edebiyat ekine (*Supplement Litteraire*) ve daha sonra *Les Temps Nouveaux*'ya (Paris, 1895-1901) başvurulmalıdır.

J.S. Mill'in *Özgürlük*'ü, Spencer'in *Devlet'e Karşı Birey'i*, Marc Cuyau'nun *Yükümlülüksüz ve Yaptırımsız Ahlak*'ı, Fouillee'nin *Ahlak, Sanat ve Din*'i, Multatuli'nin (E. Douwes Dekker) eserleri, Richard Wagner'in *Sanat ve Devrim*'i, Nietzsche'nin, Ralph Waldo Emerson'ın, W. Lloyd Garrison'ın, Henry Thoreau'nun, Alexander Herzen'in, Edward Carpenter'in vd. eserleri; kurgu alanında Henrik İbsen'in dramaları, Walt Whitman'ın şiirleri, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı, Emile Zola'nın *Paris* ve *"Le Travail"*'i, D. Merezhkovsky'nin çalışmaları ve daha az tanınan yazarların sayısız eserleri, insanlığın, kapitalizmin olduğu kadar devletin de bağlarından kurtarılması doğrultusunda modern düşüncede varlığını sürdüren eğilimlerle anarşizmin nasıl sıkı sıkıya dokunduğunu gösteren düşüncelerle doludur.